

Samuel Halonen

Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden
kokemuksiin

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Musiikkikasvatus
2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin (Samuel Halonen)

Kandidaatintutkielma, 29 sivua

Helmikuu 2021

Musiikin yhteisöllinen ja autenttinen oppiminen on ollut viime vuosikymmenten ajan selkeästi esillä musiikkikasvatuksen tutkimuskentällä. Toisaalta olen löytänyt niukasti sellaisia tutkimuksia, jotka vahvistaisivat omia havaintojani musiikin oppimisesta koulumaailman ulkopuolella. Kokemukseni pohjautuvat säästystoimintaan seurakunnissa, mikä on mahdollistanut kehitystäni etenkin pianon vapaasäestyksessä ja bändisoittimissa. Halusin ymmärtää oppimisympäristöjeni musiikkikulttuurien taustaa paremmin, joten tämän kandidaatintutkielman tutkimuskysymykseksi muodostui: *mikä on seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin?*

Tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Tarkastelen evankelis-luterilaisen kirkon ja muiden protestanttisten seurakuntien musiikkikulttuureja. Lähdekirjallisuus on koottu pääasiassa musiikkikasvatuksen ja uskontotieteiden tutkimuskentältä. Lähestyn aihetta sosiokonstruktiivisesta näkökulmasta, joka korostaa sosiaalista vuorovaikutusta olennaisena osana oppimista. Käsitelen seurakuntien musiikkitoimintaa musiikin informaalin oppimisen ja yhteisömusiikin määritteiden kautta.

Tutkimukseni perusteella seurakunnat ovat otollisia ympäristöjä yhteisölliselle musiikin oppimiselle. Musiikilla on ollut merkittävä asema seurakunnissa läpi kristinuskon historian. Edellisten vuosikymmenten aikana kanttorisäestöisen yhteislaulukulttuurin rinnalle on kasvavissa määrin muodostunut osallistavaa musiikkikyhtye- ja kirkkokuorotoimintaa. Seurakuntien musiikkikulttuurien muutosten keskellä myös kanttorin työnkuva on monipuolistunut. Kanttorin työarkeen kuuluu kasvavassa määrin yhteisömuusikon toimenkuvaan verrattavissa olevia tehtäviä. Suomessa erityismessut ovat monipuolistaneet etenkin evankelis-luterilaisen seurakuntamusiikin käsitettä ja tarjonneet mahdollisuuksia seurakuntalaisten osallistumiselle säästystoimintaan. Säästystoimintaan osallistuminen on aktiivisinta nuorten ja nuorten aikuisten osalta. Ruotsissa seurakuntalaisilla, etenkin tunnustuskuntiin sitoutumattomien seurakuntien jäsenillä, on havaittu olevan muita todennäköisemmin musiikkiharrastuksia.

Seurakuntien musiikkikulttuureissa tarjoutuu mahdollisuus myös yhteisöllisyyden kokemuksille. Herätysliikkeiden omat laulukokoelmat ja –kirjat koetaan yhteisöllisyyttä vahvistavana tekijänä. Myös erityismessuissa kävijöiden kesken on havaittu muodostuvan uusia jumalanpalvelusyhteisöjä. Kauneimpien joululaulujen kaltaiset yhteislaulutilaisuudet tavoittavat ja yhdistävät edelleen niitäkin, jotka eivät osallistu muuten aktiivisesti seurakuntien jumalanpalvelustoimintaan.

Avainsanat: informaali oppiminen, musiikkikasvatus, seurakuntamusiikki, sosiokonstruktiivinen oppimiskäsitys, yhteisöllinen oppiminen, yhteisömusiikki

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimusasetelma	6
3	Yhteisöllisyys musiikin oppimisessa	8
3.1	Sosiokonstrukttiivinen oppimiskäsitys	8
3.2	Informaali oppiminen musiikkikasvatuksessa	10
3.3	Yhteisömusiikki	11
4	Seurakuntien musiikkikulttuurit	13
4.1	Musiikki osana jumalanpalveluselämää	13
4.2	Musiikki osana seurakuntien muuta yhteisöllistä toimintaa	15
5	Seurakunta musiikin yhteisöllisenä oppimisympäristönä	17
5.1	Seurakuntalaisten musiikkiharrastusten todennäköisyys Ruotsissa	17
5.2	Vapaaehtoistoiminta ja osallisuus seurakunnassa	18
5.3	Debbie Rohwer: Seurakuntamusiiikki yhteisön musiikkia vai yhteisömusiikkia?	19
6	Tulokset ja pohdinta	21
6.1	Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen	21
6.2	Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus yhteisöllisyyden kokemuksiin	22
6.3	Musiikin yhteisöllisen oppimisen kehittymismahdollisuudet seurakunnissa	23
6.4	Yhteisöllisen musiikin oppimisen soveltaminen koulun toimintakulttuuriin	24
6.5	Kritiikkiä ja jatkotutkimuksen aiheita	24
	Lähteet	27

1 Johdanto

Viimeisen vuosisadan aikana populaarimusiikin tyylisuunnat ovat muodostuneet, muuttuneet ja kehittyneet vauhdikkaasti. Kuten muukin yhteiskunta, myös kasvatustieteet ja koulumaailma ovat reagoineet musiikkityylien ja –kulttuurien muutoksiin. Musiikkiluokasta saattaa kuulua esimerkiksi Toton Africa versioituna kellopeleillä ja BoomWhackerseilla, tai toisinaan tavoitellaan autenttista versiota bändisoittimin. Nykyään pyritään yhä enenevässä määrin myös oppimistilanteen autenttisuuteen ja tutkijat perehtyvät niihin tekijöihin, miten populaarimusiikot oppivat musiikkia (ks. Folkestad, 2006; Green, 2006; Håkansson & Söderman, 2016). Pauli Siljanderin (2014) mukaan eri tieteenalat pohjaavat tietoteoriaansa nykyään konstruktionismiin, joka käsittelee tietoa rakenteina, eli konstruktioina. Oppiminen nähdään sosiokonstruktivististen suuntausten mukaan sosiaalisena prosessina, johon yhteisöllisillä työtavoilla, kuten esimerkiksi ryhmätyöskentelyllä nähdään olevan myönteisiä vaikutuksia. Kari Ahonen (2004) ja Reijo A. Kauppila (2007) korostavat yhdessä oppimista ja osallistamista myös yhteisöllisyyttä vahvistavina tekijöinä.

Hahmotan lapsuudessa saamani musiikkikasvatuksen kolmena kokonaisuutena. Ensimmäisenä mainittakoon koulun musiikintunnit. Kävin musiikkiluokkia kolmannelta luokalta lukion loppuun saakka. Esiinnyimme monenlaisissa tilaisuuksissa, etenkin koulun juhlissa. Toinen musiikkikasvatuksen muoto oli konservatorion piano- ja teorianunnit, joilla kävin koko peruskouluikäni ajan. Kolmanneksi, olin osa seurakuntayhteisöä. Lauloin yhteislauluja viikoittaisissa jumalanpalveluksissa, sekä yläkouluikäisenä aloin osallistua yhteislauluihin myös säestäjänä. Siihen asti olin soittanut pianolla lähinnä klassista musiikkia, joten vapaasäestyksellinen soittotaitoni alkoi kehittyä enimmäkseen seurakunnassa. Soitin seurakunnassa myös muita bändisoittimia, yleensä sen mukaan minkä soittimen soittajaa tarvittiin. Koska kyseinen seurakunta oli pieni, olin lähes viikoittain mukana musisoimassa.

Seurakuntamme musiikkitoiminnan tavoitteet olivat pääasiassa yhteisöllisiä; tarvittiin soittajia säestämään yhteislauluja. Bändit olivat taitotasoiltaan vaihtelevia ja opetimme toisillemme säestyksessä tarvittavia taitoja. Valitsimme lauluja, jotka olisivat tuttuja seurakuntalaisille, sekä toimme ohjelmistoon myös uusia lauluja. Laulut valikoituivat jumalanpalvelustoimintaa palveleviksi ja sävellajit valittiin yhteislaululle sopivien äänialojen mukaan.

Näiden kokemusteni pohjalta olenkin kiinnostunut musiikin oppimisen yhteisöllisestä luonteesta. Etenkin koulun musiikintunneilla ja seurakunnassa koin olevani osa yhteisöä.

Vaikuttiko yhteisöllisyys omaan musiikin oppimiseeni? Oliko musiikilla vaikutus omaan kokemuksiini yhteisöllisyydestä? Itseäni kiinnostaa se, mitä voisin tuoda kouluympäristöön koulun seinien ulkopuolelta. Olen myös pohtinut sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet omaan valintoihini toimia musiikinopettajana ja muusikkona. Tässä kandidaatintutkielmassa on esillä yksi opettajan ja muusikon uravalintaani merkittävästi vaikuttanut tekijä, eli roolini aktiivisena musisoijana seurakuntayhteisöissä. Seurakuntien musiikkitoimintaa on tutkittu vähäisesti musiikkikasvatuksen ja koulumaailman näkökulmasta. Sekä seurakunnissa, että kouluissa musiikki on kuitenkin vahvasti läsnä, sekä molemmilla voisi olla toimintamalleja, joista voisi olla toisilleen hyötyä. Tämän työn tutkimuskysymykseksi muotoutui: *mikä on seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin?*

Tässä kandidaatintutkielmassani tarkastelen yhteisöllistä oppimista sosiokonstruktiivisesta näkökulmasta (luku 3.1), keskittyen musiikin informaaliin oppimiseen (luku 3.2) ja yhteisömusiikin käsitteeseen (luku 3.3). Tarkastelen myös seurakuntien musiikkikulttuureja (luku 4), sekä niitä tutkimuksia, jotka käsittelevät seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutusta musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin (luku 5).

2 Tutkimusasetelma

Tässä luvussa esittelen tutkielmani luonnetta ja työprosessia. Tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena ja tutkimuskysymyksenä on: *mikä on seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin?* Tarkasteltavasta aiheesta löytyi melko suppeasti lähdeaineistoa, mutta sitä löytyi niin englannin- kuin suomenkielisenä. Hain lähteitä muun muassa näillä englanninkielisillä hakusanoilla sekä näiden yhdistelmillä: *collaborative learning, community music, informal learning, congregational, church, worship*. Suomenkielistä lähdemateriaalia löytyi muun muassa hakusanoilla (eri yhdistelmineen): *seurakunta, musiikki, yhteisömusiikki ja informaali oppiminen*. Hyödynsin hakuihin Oulun yliopiston kirjaston tietokantoja, EBSCO:a, ja Google Scholaria. Hain artikkeleita myös kausijulkaisukohtaisesti, jolloin pystyin keskittymään siihen, miten esimerkiksi termiä *community music* on käytetty eri kausijulkaisujen artikkeleissa. Jos löysin jonkun artikkelin perusteella itselleni tuntemattoman kausijulkaisun, tein tarkentavat haut myös kausijulkaisun sisällä. Etsin myös löytämieni tutkijoiden nimillä lisää heidän kirjoittamiaan artikkeleita. Osassa näistä tapauksista löysin tutkielmaani paremmin sopivia tai tuoreempia artikkeleita samalta tutkijalta, kuin myös itselleni uusia kausijulkaisuja. Tutkielman aihe vaati lähteiden etsimistä myös kasvatustieteiden tutkimuskentän ulkopuolelta, esimerkiksi uskontotieteellisistä julkaisuista.

Tutkijan tehtävänä on pyrkiä lähdekriittisyyteen lähteitä valitessaan ja tulkitessaan. Olen pyrkinyt toteuttaa Hirsijärvi, Remes ja Sajavaaran (2010) ohjeistusta lähdekriittistä ja tutkimuksen objektiivisuudesta. Heidän mukaansa tutkijan tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin seikkoihin; (1) kirjoittajan tunnettuus ja arvostettuus, (2) lähteen ikä ja lähdetiedon alkuperä, (3) lähteen uskottavuus ja julkaisijan arvovalta ja vastuu, (4) totuudellisuus ja puolueettomuus. Etenkin lähteiden puolueettomuus on ollut erityisen tarkkailun alla, koska olen tutustunut myös tunnustuskuntien, seurakuntien ja herätysliikkeiden itse julkaisemiin historiikkeihin, toimintakertomuksiin ja seurakuntamusiikin oppaisiin. Olen edellyttänyt, että valittu lähdekirjallisuus on luonteeltaan raportoivaa, vaikkakin kaikki julkaisut eivät ole vertaisarvioituja. Arvioni mukaan tämä seulontaperuste ei ole vaikuttanut merkittävällä tavalla lähdemateriaalin määrään tai tutkimustuloksiin.

Keväällä 2020 opintoni muuttuivat etäopiskeluksi koronaepidemian takia. Epidemialla on ollut vaikutuksia myös Oulun yliopiston kirjaston toimintaan. Kun kirjasto aukesi lainaamisille, oli

työskentely sen tiloissa kuitenkin vielä poissuljettua. Kirjasto toimi kuitenkin joustavasti lukusalilainojen kohdalla, joita sain poikkeuksellisesti lainata kirjaston ulkopuolelle. Esimerkiksi monet Kirkon tutkimuskeskuksen teokset olivat lukusalilainoja. Kansainvälisistä tutkimusartikkeleista valtaosa oli saatavilla verkkomateriaalina, joten ne kulkivat työkoneeni mukana ja olivat helposti saatavilla. Olen työstänyt tätä tutkielmaa pidemmällä aikavälillä ja ajoittain välissä on ollut huomattaviakin taukoja. Koen taukojen tuoneen sopivaa etäisyyttä aiheeseen, joka on lähellä omaa arkeani.

Tämä tutkielma keskittyy lähinnä musiikin yhteisölliseen luonteeseen, rajaten musiikin sisällöt tarkastelun ulkopuolelle. Koska halusin tutkielmani myötä oppia lisää musiikin yhteisöllisestä oppimisesta, koin oleelliseksi ymmärtää termit, joilla aihetta käsitellään. Erityiseksi haasteeksi muodostui se, miten tutkimaani seurakunnan musiikkitoimintaa voisi kuvailla. Muun muassa ymmärrykseni yhteisömusiikista muuttui lähteitä hakiessa tarkemmaksi, sekä tästä syntynyt uusi ymmärrys ohjasi tutkielmani punaisen langan muodostumista.

3 Yhteisöllisyys musiikin oppimisessa

Tässä luvussa tarkastelen oppimisen yhteisöllistä luonnetta sosiokonstruktiivisesta näkökulmasta. Viime vuosikymmenten aikana eri tieteenaloilla on vakiintunut melko yksimielinen käsitys siitä, että vuorovaikutus ja yhdessä toimiminen ovat oppimisessa keskeisiä tekijöitä. Ahonen (2004) esittelee kolme yleistä näkökulmaa, jotka voidaan ryhmitellä 1900-luvulla esitetyistä oppimisteorioista- ja malleista: (1) behavioristinen näkökulma, (2) kognitiivinen näkökulma ja (3) situatiivinen näkökulma. Behavioristinen näkökulma painotti oppimisen olevan ulkoisiin ärsykkeisiin pohjautuva mekaaninen prosessi. Behaviorismin vastareaktioksi 1950–1960-luvuilla syntynyt kognitiivinen näkökulma käsittelee oppimista kognitiivisena, eli tiedollisena prosessina, jossa yksilö omaksuu ja ymmärtää tietoa. Situatiivinen näkökulma korostaa oppimisen sitoutuneisuutta sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja on jatkumoa kognitiiviselle näkökulmalle. Sosiokonstruktiivinen oppimiskäsitys edustaa situatiivista näkökulmaa, ottaen huomioon myös oppimistapahtuman sosiokulttuuriset kontekstit. (Ahonen, 2004; Kauppila, 2007.) Tässä tutkielmassa tarkastelen seurakuntien musiikkitoimintaa sosiaalisina ja kulttuurisina tapahtumina, jonka myötä sosiokonstruktiivinen oppimiskäsitys tarjoaa otollista tarkastelukulmaa. Mainittakoon myös, että oppimisteoriat ovat siirtyneet suppeammasta ajattelusta holistisempaan suuntaan, ottaen huomioon kognitiivisten ja sosiaalisten prosessien lisäksi esimerkiksi kehollisuuden. Musiikkikasvatuksen kentällä kehollisuutta korostetaan muun muassa Émile Jaques-Dalcrozen musiikkipedagogisten ideoiden pohjalta. (Juntunen, 2009).

3.1 Sosiokonstruktiivinen oppimiskäsitys

Sana konstruktivismi johtuu sanasta konstruoida eli rakentaa. Kauppila (2007) kertoo, että konstruktivistisen oppimiskäsityksen mukaan yksilö rakentaa kuvaa maailmasta kokemustensa kautta, sekä tulkitsee kokemuksiaan rakentamansa maailmankuvan kautta. Siljanderin (2014) mukaan konstruktio-metafora kuvaa sosiaalisen todellisuuden olevan jatkuvassa luomistilassa oleva ihmismielen tuote. Ihminen siis itse luo, muokkaa, tulkitsee ja ylläpitää sosiaalisia rakennelmia. Konstruktivismista löytyy yhteyksiä Immanuel Kantin filosofiaan ja Jean Piagetin kognitiiviseen ajatteluun. Näiden mallien mukaan tieto ei voi vastata täydellisesti totuutta, vaan tietoa käsitellessä mukana on myös kokemuspohjaista tulkintaa. (Kauppila, 2007.)

Kauppila (2007) mainitsee keskeisinä konstruktivismin idean vaikuttajina John Deweyn progressiivista pedagogiikkaa ja George Herbert Meadin symbolista interaktionismia. Deweyn ajatus oppimisen ankkuroimisesta arkipäivän todellisuuteen luo opiskelijan aktiivisuudelle olennaisen merkityksen. Meadin näkemyksiä sosiaalisen vuorovaikutuksen keskeisestä roolista oppimisessa voidaan pitää sosiokonstruktivisen oppimiskäsityksen eräänlaisina lähtökohtina. (Kauppila, 2007.)

Konstruktivismin sisältyy monia eri suuntauksia, joita eri tutkijat jaottelevat eri tavoin. Siljander (2014) jakaa konstruktivismin yksilökonstruktivismin ja sosiokonstruktivismin. Yksilökonstruktivistisissa suuntauksissa inhimillistä toimintaa tarkastellaan enemmänkin yksilöllisinä konstruktioprosesseina, kun taas sosiokonstruktivismissa sosiaalisina ja kulttuurisina ilmiöinä. Kauppilan (2007) jako tapahtuu kolmeksi kategoriaksi: uuskantilaiseksi, heterogeeniseksi ja sosiaalseksi konstruktivismiksi. Sosiaalista konstruktivismia on kutsuttu käsitteillä sosiaalinen konstruktivismi sekä sosiokonstruktivismi. Tieteellisessä kirjallisuudessa käytetään myös käsitettä sosiaalinen konstruktivismi, joka on lähellä sosiaalisen konstruktivismin käsitettä. Asioiden selkeyttämisen vuoksi tämä tutkielma seuraa Reijo A. Kauppilan (2007) esimerkkiä, eli kokoaa nämä käsitteet yhteen sosiokonstruktivismin käsitteen alle. (Kauppila, 2007.)

Kauppilan (2007) mukaan sosiokonstruktivinen oppimiskäsitys korostaa sosiaalista vuorovaikutusta oleellisena, jopa välttämättömänä osana oppimista. Oppimisprosessien nähdään aktivoituvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, eli tiedollisten skeemojen rakentuminen tapahtuu usein yksilötason lisäksi sosiaalisella tasolla. Sosiokonstruktivisia työmenetelmiä ovat esimerkiksi ryhmäkokoonnot, vastavuoroinen opettaminen, projektioppiminen, opiskelijoiden osallistaminen ja ongelmanratkaisutekniikat. Työmenetelmien nähdään kehittävän muun muassa oppimishalua, motivaatiota, itseohjautuvuutta, tavoitteellisuutta sekä yhteistyötaitoja. (Kauppila, 2007.) Siljander (2014) mainitsee konstruktivistisen ajattelun näkyvän 2000-luvun opetussuunnitelmissa ja kasvatustieteellisessä keskustelussa, sekä korostaa, että yksilökonstruktivismista on siirrytty enemmänkin sosiokonstruktivistisiin työtapoihin.

3.2 Informaali oppiminen musiikkikasvatuksessa

Informaali oppiminen kuvaa virallisen opetussuunnitelman ja kasvatusinstituutioiden ulkopuolista oppimista. Lauri Väkevän (2013) mukaan sitä voi tapahtua esimerkiksi kotona, kaveripiirissä tai sosiaalisessa mediassa. Väkevä korostaa, että informaali oppiminen toimii avoimena kenttänä, jossa kenellä tahansa voi olla mahdollisuudet oppia mitä tahansa, keneltä tahansa, milloin tahansa. Roger Säljö (2001) puolestaan nostaa esille, että myös ne, jotka eivät vaikuta keskittyvän oppimaan, tai jotka jopa välttelevät oppimista koulussa, voivat itse asiassa olla kehittymässä täysin muiden asioiden asiantuntijoiksi.

Viime vuosikymmeninä musiikkikasvatuksen tutkimuskentällä on alettu tutkia yhä runsaammin musiikin oppimisen sosiaalista luonnetta. Tutkimusten keskiössä on ollut etenkin informaali oppiminen, sekä sen hyödyntäminen koulujen musiikinopetuksessa. (Folkestad, 2006; Green, 2006; Håkansson & Söderman, 2016.) Göran Folkestad (2006) ei näe formaalia ja informaalia oppimista selkeänä kahtiajakona, vaan informaalia oppimista tapahtuu luonnollisesti myös formaaleissa oppimisympäristöissä. Informaaleja oppimisen tapoja voinee kuitenkin hyödyntää tehokkaammin silloin, kun ymmärrämme niitä paremmin.

Lucy Green (2006) kuvaa informaalia oppimista muun muassa populaarimusiikoiden tapana oppia musiikkia. Populaarimusiikille on kasvanut näkyvä rooli koulujen musiikinopetuksessa. Greenin (2006) mukaan populaarimusiikkia opettaessa on oleellista tiedostaa popmuusiikoiden työtapoja. Hän nostaa esille viisi musiikin informaaliin oppimiseen liittyvää tekijää; (1) itse valittu musiikki, (2) korvakuulolta opettelu, (3) työskentely kavereiden kanssa, ilman opettajan vahvaa ohjausta, (4) persoonalliset, jopa huolimattomatkin työskentelytavat, sekä (5) kuuntelun, laulamisen, soittamisen, improvisoinnin ja säveltämisen yhdistäminen. Väkevän (2013) mukaan autenttisten työtapojen etsiminen ei tarvitse olla kuitenkaan informaalin oppimisen päätavoite, vaan erilaisten kulttuurien vuorovaikutuksessa voi syntyä myös uusia työtapoja.

Göran Folkestad (2006) korostaa näkökulmaa, jossa suuri osa musiikin oppimisesta tapahtuu koulun ulkopuolella. Folkestadin (2006) mukaan musiikin informaalilla oppimisella ei tarvitse olla tavoitteita tai päämäärää, vaan sitä opitaan tekemisen kautta. Näin ollen musiikkia opitaan muun muassa kuunnellessa, musisoidessa, tai esimerkiksi yhteisöjen musiikillisissa aktiviteeteissa.

3.3 Yhteisömusiikki

Etsiessäni yhteisölliseen musisointiin liittyvää lähdeaineistoa, yhteisömusiikin termi tuli vastaan useassa yhteydessä. Yhteisömusiikkitoiminta vaikuttaa rakenteiltaan ja toimintatavoiltaan sen verran läheiseltä seurakuntien musiikkitoiminnan kanssa, että päädyin ottamaan sen yhdeksi tutkimus- ja vertailukohteeksi. Tässä alaluvussa esittelen yhteisömusiikin käsitettä. Palaan luvussa 5.3 yhteisömusiikin ja seurakuntien musiikkitoiminnan yhtäläisyyksiin ja eroavaisuuksiin.

Yhteisömusiikiksi (community music) kutsutaan yleensä sellaista musiikkitoimintaa, johon kenellä tahansa on mahdollisuus osallistua. Se voidaan nähdä musiikillisena toimintana, joka yhdistää yhteisön jäseniä. Elliottin (2012) määritelmän mukaan yhteisömusiikki palvelee yhteisöä, on yhteisön tuottamaa, sekä toimii yhteisön arvojen ja kulttuurin heijastuspintana. Hän korostaa, että yhteisömusiikin tavoitteina voidaan nähdä musiikin oppimisen lisäksi yksilön henkilökohtainen ja sosiaalinen kehitys (Elliott, 2012). Constantijn Koopman (2007) puolestaan näkee, että yhteisömusiikissa toimintatavat ovat pääasiassa informaalin oppimisen tapoja, vaikkakin musiikkitoiminta hyötyy merkittävästi yhteisömuusikon tarjoamasta organisoidusta työskentelystä.

Yhteisömusiikin määritelmä on kuitenkin ollut niin avoin, että tutkimuskentällä on haluttu nimetä yhteisömusiikin ominaispiirteitä. Muun muassa Schippers ja Bartleet (2013) ovat ilmaisseet, että yhteisömusiikin tutkiminen on mielekkäämpää, jos tutkimuksen kohde pystytään määrittelemään tarkemmin. He havaitsivat tutkimuksessaan yhteisömusiikilla olevan yhdeksän nimittäjää: (1) infrastruktuuri, (2) organisaatio, (3) näkyvyys ja viestintä, (4) paikkatunne (suhde esimerkiksi omaan asuinalueeseen), (5) sosiaalinen sitoutuminen, (6) tuki ja verkostoituminen, (7) dynaamiset tavat tehdä musiikkia ja musisoida, (8) sitouttava ja innostava pedagogiikka, sekä (9) yhteys kouluun. (Schippers & Bartleet, 2013.) Näiden nimittäjien perusteella yhteisömusiikin voisi määritellä organisoiduksi, musiikin ammattilaisten (yhteisömuusikot) ohjaamaksi toiminnaksi, joka on avointa kaikille, sekä jolla on yhteistyötoimintaa esimerkiksi virastojen ja koulujen kanssa.

Suomessa yhteisömuusikkoja on koulutettu vuodesta 2017 Jyväskylässä, Kokkolassa ja Turussa. Yhteisömuusikon erikoistumiskoulutuksessa painotetaan opiskelijan (1) musiikillista osaamista, (2) vuorovaikutusosaamista, (3) kehittämisosaamista sekä (4) yrittäjyysosaamista. (Pantsu, 2019.) Yhteisömuusikkoja kouluttanut lehtori Teija Häyrynen (2019) käsittelee

yhteisömusiikkia yhteisötaiteen näkökulmasta, sekä vetoaa siihen, että kaikilla tulisi olla tasa-arvoinen mahdollisuus toteuttaa ja kokea taidetta. Yhteisötaiteen perustana onkin osallistavat ja kokemuksellisuutta korostavat työtavat. Häyrysen mukaan yhteisömuusikoiden järjestämälle toiminnalle on tarvetta monenlaisissa yhteisöissä. Yhteisömusiikkitoiminta nähdään voimaannuttavana, niin yksilöiden kuin yhteisöjenkin hyvinvointia lisäävänä toimintana. (Häyrynen, 2019.)

Koopman (2007) näkee yhteisömuusikon opetustehtävällä olevan erilaisia tasoja, joita voidaan soveltaa myös musiikinopettajiin. Ensimmäisellä tasolla tarjotaan osallistujille riittäviä musiikillisia perustietoja- ja taitoja. Kun musiikkiryhmä harjoittelee yhdessä, opettaja auttaa heitä parantamaan yhteissoittoa. Koopmanin (2007) mukaan opettajan on olennaista jättää harjoitustilanteissa puhuminen vähemmälle ja keskittyä demonstroimaan ja musisoimaan mukana. Hän pitää kuitenkin kysymysten esittämistä tehokkaana opetuksen tapana, joka tarjoaa osallistujille mahdollisuuden tarkastella heidän ajattelutapaansa, laajentaa näkemyksiä sekä ratkaista ongelmia. Koopmanin (2007) mukaan toinen opetustehtävän taso on organisoida ja kannatella yhteisömusiikkiprojektia, sekä opettaa osallistujia ottamaan ajan myötä itsenäistä projektivastuuta. Kolmas opetustehtävän taso on oppimaan oppiminen, joka on nykyään yleisestikin yksi kasvatustehtävän päätavoitteista. Opettajan tehtävänä on löytää tasapaino, jossa hän tarjoaa tarpeeksi tietoja ja taitoja, mutta samanaikaisesti siirtää oppimisvastuuta oppilaalle. (Koopman, 2007.)

4 Seurakuntien musiikkikulttuurit

Tässä luvussa avaan suomalaisten seurakuntien musiikkikulttuuria. Seurakuntien musiikkikulttuurilla tarkoitan musiikkitoimintaa, joka ilmenee jumalanpalveluselämän yhteydessä, sekä muussakin seurakuntien järjestämässä toiminnassa. Näin ollen termi sisältää musiikkia monipuolisesti virsistä ja hengellisistä lauluista moderniin ylistysmusiikkiin ja gospeliin. Käsitelen tässä luvussa pääasiassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (mukaan lukien kirkon sisäiset herätysliikkeet) musiikkikulttuuria. Muiden protestanttisten kirkkojen ja seurakuntien (esimerkiksi Helluntaikirkon ja Vapaakirkon) musiikkitoiminnasta oli haastavaa löytää tutkimuksia, mutta kokemuksieni mukaan niidenkin parissa on vastaavanlaista musiikkitoimintaa, joka on verrattavissa muun muassa kirkon sisäisten herätysliikkeiden musiikkikulttuureihin.

4.1 Musiikki osana jumalanpalveluselämää

Kirkon tutkimuskeskuksen tutkija Veli-Matti Salminen (2016) muistuttaa, että musiikin merkittävä asema seurakunnissa juontaa jo ensimmäisistä kristittyjen kokoontumisista, sekä sitä ennen juutalaisesta uskonnonharjoituksesta tuhansia vuosia taaksepäin. Teologi ja musiikkihistorian tutkija J. Andreas Loewen (2013) mukaan Martin Lutherin intohimo musiikkia kohtaan on vaikuttanut protestanttisuuteen siten, että reformaation myötä kirkollinen musiikki alkoi muotoutua kansanomaisemmaksi. Virsillä on myös opettavia tehtäviä, niin hengellisesti kuin musiikillisesti. Virsien tekstien tehtävänä on muun muassa tukea kristinuskon ydinteemojen sisäistämistä. Melodiat puolestaan on kirjoitettu auki nuottiviivastolle, jotta laulaessaan oppisi ymmärtämään musiikkia, sekä laulamaan tarkemmin. (Loewe, 2013.) Yhteiskunnan ja musiikkikulttuurien muutokset ovat näkyneet myös seurakuntien musiikkielämässä. Virret ovat saaneet rinnalleen monenlaisia musiikkityylejä ja yhteislaulusta on siirrytty myös osallistavampaan musiikkitoimintaan. (Toivio, 2004; Siljander, 2012; Salminen, 2016; Poropudas, 2017; Moberg, 2018.)

Evankelis-luterilaisen kirkon työntekijät alkoivat olla 1900-luvun puolivälissä huolissaan siitä, että jumalanpalvelukset vieraantuvat kansasta, sekä sen myötä kansa kirkosta. Perinteisten jumalanpalvelusten havaitut puutteet liittyivät muun muassa pappiseskeisyyteen, irrallisuuteen arjesta, tunne-elämän väheksymiseen sekä yhteyden puutteeseen. Jumalanpalvelukset haluttiin sitoa seurakuntalaisten arkeen. 1960-luvun lopulla tehtiin

ensimmäisiä paikallisia uusimuotoisen jumalanpalveluksen kokeiluja, joihin saatiin vaikutteita muualla Euroopassa toteutetuista jumalanpalveluksista. Uusimuotoisten jumalanpalveluiden, eli erityismessujen musiikiksi valikoitui yleensä soitinyhtyeiden säestämää rytmimusiikkia. Musiikin tehtävänä oli tuoda messuihin persoonallisuutta ja vuorovaikutuksellisuutta. Erityismessut ovat muuttaneet jumalanpalveluksen työjakoa pappiskeskeisemmästä osallistavammaksi, sekä niiden on koettu luovan yhteisöllisyyttä ja jossain määrin myös sosiaalisuutta. Kanttoreilla, nuorisotyöntekijöillä ja seurakuntalaisilla on nykyään aktiivisempi rooli kirkon jumalanpalveluselämässä. Jumalanpalvelun valmistamisessa tapahtuvaa ryhmätyöskentelyä ajatellaan sekä palvelemis- että oppimistapahtumana. Ahkeria erityismessujen tekijöitä ovat olleet muun muassa Anna-Mari Kaskinen, Pekka Simojoki ja Jaakko Löytty. (Toivio, 2004.)

Musiikkimessut noudattavat yleensä tavallisen messun kaavaa, mutta messussa käytetty musiikki ja kyseiseen musiikkityyliin liittyvät kulttuuriset piirteet, kuten soittimet, tanssi tai esitystekniikka valotehosteineen tekevät messuista omaleimaisia. Populaarimusiikkia hyödyntävät erityismessut voidaan suunnitella vastaamaan musiikkityyliltään tiettyjen kohdeyleisöjen tarpeita. Erityisenä tavoitteena on ollut kohdistaa messut heille, jotka ovat alkaneet irtautua perinteisestä jumalanpalveluselämästä. Näistä huomattavin ikäryhmä on nuoret aikuiset. Marcus Moberg (2018) on tutkinut kolmea erityismessua; Pop-messua, Metallimessua ja Dance-messua. Tutkimukseen kuului myös erityismessuissa kävijöille tehty kysely. Kyselystä selvisi, että näissä vaihtoehtomessuissa käy suurelta osin nuoria ja nuoria aikuisia. Kävijät ovat kuitenkin pääasiallisesti jo valmiiksi seurakunta-aktiiveja. Vastanneista suurin osa piti musiikkia merkittävänä osana heidän hengellistä elämäänsä. Valtaosa piti myös perinteistä kirkkomusiikkia ja klassista musiikkia tärkeänä osana jumalanpalveluselämää, vaikkakin musiikin monipuolisempaa hyödyntämistä kannatettiin. (Moberg, 2018.)

Kirkon herätysliikkeiden omien musiikkikulttuurien muodostumisesta kertoo erilaisten laulukokoelmien ja -kirjojen synty. Näistä esimerkiksi herännäisillä on Siionin virret, evankelisilla Siionin kannel ja uusheräyksellä, lähetisyhdistys Rauhan Sanalla ja Laestadius-seuralla Siionin Matkalaulut. Viidesläiset järjestöt julkaisivat vuonna 2014 yhteisen Viisikielinen-laulukirjan. Seuraveisuuseen tarkoitetut laulut on säestetty pääasiassa perinteisesti pianolla tai uruilla, mutta muidenkin soittimien käyttö on sallittua. Esimerkiksi herätysliikkeiden nuori sukupolvi hyödyntää säestyksessä bändisoittimia, sekä sovittaa lauluista myös rytmikkäämpiä versioita. Herätysliikkeiden omien laulukirjojen ajatellaan

selkeyttävän liikkeiden asemaa ulospäin, sekä yhdistävän liikkeiden jäseniä opillisesti ja sosiaalisesti. (Krank, 2012; Salminen 2016.) Musiikilliset tyyli- ja musiikin käyttötavat voivat toimia sekä yhteyttä, että toiseuden kokemuksia vahvistavina tekijöinä. Vakiintuneemmille erityismessuille, kuten Tuomasmessulle ja Taizé-messulle voi muodostua myös omia jumalanpalvelusyhteisöjä (Murtonen, 2016; Salminen, 2016).

Virsilä on nähty uusi nousukausi 2000-luvun taitteessa. Virret koetaan edelleen konkreettisenä tapana osallistua yhteisön toimintaan, sekä yhteisöllisenä tapana harjoittaa uskontoa. Yhdessä veisaamisen lisäksi virsiä äänitettiin, sekä niistä tehtiin uusiksi päivitettyjä sovituksia ja versioita. (Murtonen, 2016.) Virsikirjaa laajentava Virsikirjan lisävihko julkaistiin vuonna 2016. Virsikirjan lisävihkoon haluttiin valita virsiä, joiden sisällöt huomioisivat seurakunnan yhteisöllisyyttä ja seurakuntalaisia jumalanpalveluksen aktiivisina toimijoina. Valitut virret painottavat kiitollisuutta ja iloa Jumalan antamista lahjoista, sekä niiden kytköstä nykypäivän arkielämään. (Salminen, 2016).

4.2 Musiikki osana seurakuntien muuta yhteisöllistä toimintaa

Salminen (2016) kertoo, että kirkossa järjestettävät konsertit ja Kauneimpien joululaulujen kaltaiset yhteislaulutilaisuudet tavoittavat edelleen niitäkin, jotka eivät muuten osallistu merkittävästi seurakunnan toimintaan. Kirkon konserttitarjonta on Suomessa monipuolista, sisältäen muun muassa kuoro- urku-, soitinmusiikki- ja populaarimusiikkikonsertteja, lasten konsertteja, yhteislaulutilaisuuksia ja hengellisen musiikin konsertteja. (Salminen, 2016.)

Myös kirkon ulkopuolella järjestetään tapahtumia. Festivaalit ovat olleet etenkin nuorten seurakuntalaisten tapa kohdata muita musiikin merkeissä. Näistä festivaaleista merkittävin on vuosittain Turussa järjestettävä Maata Näkyvissä-festivaali (Salminen, 2016). MN-festivaalit saivat alkunsa vuonna 1985 Turussa järjestetystä kolmipäiväisestä musiikkijuhlasta, jonka tarkoituksena oli muistaa edellisenä vuonna 17-vuotiaana menehtynyttä Timo Vainiota. Pienestä muistojuhlasta on kasvanut vuosittainen tuhansia nuoria yhteen kokoava hengellisen nuorisomusiikin tapahtuma. MN-festivaalit ovat keskeinen osa Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen (Sley) järjestämää nuorisotyötä. (Arkkila & Niemelä, 2017.) Seurakunnat järjestävät myös musiikkipainotteisia leirejä. Veli Siljanderin (2012) mukaan esimerkiksi Kalajoen Kristillisellä Opistolla on järjestetty musiikki- ja lähetysleirejä kouluikäisille.

Salminen (2016) kertoo kuorojen ja yhtyeiden olevan olennainen osa Suomen ev.lut.-kirkon seurakuntien musiikkielämää. Vuonna 2015 seurakunnissa toimi yhteensä reilut 2000 kuoroa, joissa oli yli 33000 laulajaa. Seurakunnassa toimivia soitinyhtyeitä oli vuonna 2015 yli 1100, joiden toiminnassa oli mukana noin 14000 soittajaa. Soitinyhtyeisiin on tilastoitu mukaan myös kirkon järjestämät lasten musiikkileikkikoulut. (Salminen, 2016.)

5 Seurakunta musiikin yhteisöllisenä oppimisympäristönä

Tässä luvussa tarkastelen niitä tutkimuksia, jotka käsittelevät seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutusta musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin. Koska seurakuntien musiikkitoiminnalla on paljon yhteistä yhteisömusiikkitoiminnan kanssa, nostan tässä luvussa myös esille yhteisömusiikin ja seurakuntamusiikin yhteisiä leikkauspisteitä.

5.1 Seurakuntalaisten musiikkiharrastusten todennäköisyys Ruotsissa

Peter Håkansson ja Johan Söderman (2016) ovat tutkineet ruotsalaisiin tunnustuskuntiin sitoutumattomiin (non-denominational) seurakuntiin kuulumisen ja musiikkiharrastusten välistä yhteyttä. Vastaavaa tutkimusta ei löytynyt suomalaisista seurakuntalaisista, mutta tätä tutkimusta voinee peilata myös Suomeen, jossa seurakuntien musiikkikulttuurit ovat verrattain samankaltaisia suomalaisten seurakuntien kanssa. Kuten Suomen ev.lut-kirkon, myös Ruotsin Kirkon musiikkiperinne pohjautuu länsimaiseen taidemusiikkiin; korkeakoulutetut kanttorit säestävät jumalanpalveluksissa uruilla yhteislaulaja. (Håkansson & Söderman, 2016; Toivio, 2004; Salminen, 2016) Håkanssonin ja Södermanin (2016) mukaan ruotsalaisten tunnustuskuntiin sitoutumattomien seurakuntien tee-se-itse-henkinen musiikkikulttuuri on saanut vaikutteita muun muassa amerikkalaisesta folkmusiikista ja erilaisista herätysliikkeiden musiikkikulttuureista.

Ruotsalaisiin tunnustuskuntiin sitoutumattomiin seurakuntiin kuuluu vain muutama prosentti ruotsalaisista, mutta niiden jäsenet ovat verrattain aktiivisia seurakuntalaisia. Jumalanpalveluksiin osallistutaan aktiivisesti ja musiikki on oleellinen osa näiden seurakuntien jumalanpalvelustoimintaa. Näin ollen seurakuntalaiset osallistuvat aktiivisesti musiikilliseen toimintaan, sekä omaksuvat seurakuntansa musiikkikulttuuria. (Håkansson & Söderman, 2016.)

Håkanssonin ja Södermanin tutkimus osoitti, että seurakunta-aktiiveilla oli verrokkiryhmiin nähden useammin musiikkiharrastuksia. Myös Ruotsin kirkkoon kuuluvat aktiivijäsenet harrastivat musiikkia verrokkiryhmää useammin, vaikkakin vähemmän kuin tunnustuskuntiin sitoutumattomien seurakuntien jäsenet. Sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma vaikuttivat myönteisesti musiikkiharrastuksien määrään. Iälläkin oli merkitystä; musiikkiharrastukset painottuivat nuoruusiälle. Håkansson ja Söderman näkevät musiikillisen sosialisointin

merkittävänä tekijänä yksilön musiikillisten intressien muodostumisessa. Heidän tutkimuksensa osoitti ainakin ruotsalaisten seurakuntien toimivan musiikkiharrastuksiin rohkaisevana maaperänä. (Håkansson & Söderman, 2016.)

5.2 Vapaaehtoistoiminta ja osallisuus seurakunnassa

Henrietta Grönlund (2017) on tutkinut nuorten vapaaehtoistoimintaa kirkossa ja yhteiskunnassa. Grönlundin mukaan uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvat, sekä uskontoa harjoittavat ihmiset osallistuvat muita useammin vapaaehtoistoimintaan. Uskonnolliset yhteisöt voivat toimia osittain tai kokonaan vapaaehtoistoinnalla, mikä kannustaa ihmisiä osallistumaan ja toimimaan yhteisönsä keskellä. Myös useimmissa uskonnoissa korostuvat auttamisen ja toisista huolehtimisen arvot vaikuttavat vapaaehtoistoinnin merkittävään asemaan uskonnollisten yhteisöjen jäsenissä. (Grönlund, 2017.)

Suomalaiset nuoret ovat aktiivisia vapaaehtoistointaan osallistujia. Noin kolmannes nuorista osallistuu muun muassa kasvatus-, urheilu-, liikunta-, oppilaskunta-, tukihenkilö- tai uskonnolliseen toimintaan. Myös monet nuoret, jotka eivät ole mukana vapaaehtoistoinnassa, haluaisivat kyselyiden mukaan osallistua, esimerkiksi jos heitä tultaisiin kysymään mukaan toimintaan. Toimintaan ei uskalleta ilmoittautua oma-aloitteisesti, jolloin esimerkiksi kouluilla ja seurakunnilla on keskeinen asema vapaaehtoistyöhön osallistamisessa. Seurakunnan toiminnasta etenkin rippileirien isostoiminta on keskeinen väylä nuorten ohjaamisessa vapaaehtoistointaan. Nuoret toimivat kirkon piirissä myös esimerkiksi kerhonojajina ja monenlaisessa musiikkitoiminnassa. (Grönlund, 2017.)

Salla Poropudas (2017) esittelee nuorilähtöistä tapaa työstää konfirmaatiota. Nuorilähtöistä konfirmaatiota suunnitellaan vetäjätiimillä, jossa on mukana ohjaajien lisäksi isokset. Konfirmaation tekstiin tutustutaan yhdessä ja sen pohjalta lähdetään ideoimaan oman rippikouluryhmän konfirmaatiota. Suunnittelutyötä tehdään työpajoissa, joista musiikkiryhmä suunnittelee konfirmaation sopivaa musiikkia, kuten virsiä, nuorten veisuja ja hengellisiä lauluja. Myös muu nuorten arjessa läsnä oleva musiikki voi olla joissain tapauksissa perusteltu väline konfirmaation musiikiksi. Musiikkiryhmät tarvitsevat soitto- ja laulutaitoisia, tai vähintäänkin musiikista innostuneita isosia ohjaajiksi. Musiikki voi olla osana konfirmaatiota myös esimerkiksi tanssiesityksen taustamusiikkina. (Poropudas, 2017.)

Ulla Pohjanoron (2010) selvityksessä kartoitettiin seurakuntien musiikkitoiminnan tulevaisuutta sekä kanttoreiden tulevaisuuden haasteita. Perinteiset urkusäestykset ovat saaneet rinnalleen myös pianosäestystehtäviä, ja klassisen laulun äänenmuodostustapojen lisäksi muitakin laulutyylejä olisi hyvä hallita. Pohjanoron selvityksen mukaan kanttoreiden kannattaisi myös laajentaa soitinrepertuaariaan muihinkin soittimiin. Useamman soittimen hallitseminen voi helpottaa myös osallistavan musiikkitoiminnan järjestämistä, kun kanttori pystyy musiikin ammattilaisena ohjaamaan monipuolisesti vapaaehtoisten musiikkiryhmiä. Musiikkiryhmien ohjaaminen tuottaa kanttoreille enemmän töitä, mutta yhdessä tehty työ voi olla myös mielekästä vaihtelua perinteiseen kanttorin työarkeen. (Pohjanoro, 2010.) Engström, Salminen ja Tuukkanen (2020) vahvistavat käsityksen kanttoreiden muuttuneesta moniosaajan roolista. Esimiehille tehdyssä kyselyssä selvitettiin, miten hyvin eri roolit kuvaavat kanttorin työtä. Selkein yksimielisyys (yli puolet vastasivat, että rooli vastaa erittäin hyvin tai melko hyvin kanttorin roolia) oli näistä rooleista: laaja-alainen seurakuntamusikko, kuoronjohtaja, urkuri, asiantuntija, kaikkia työaloja palveleva ammattilainen, tiimityöntekijä, laulaja, pedagogi, sekä mahdollistaja ja valmentaja. Toimintakulttuurin muutos luo painetta myös kanttorin viran ydinosaamiskuvauksen ja viran kelpoisuusehtojen uudistamiseksi, koska niillä on sisällöllinen vaikutus kirkkomusiikkikoulutukseen ja kanttorin täydennyskoulutuksiin. Enström, Salminen ja Tuukkanen näkevät kanttorin osaamisen ennakoinnin entistä tärkeämpänä, koska ympäröivä yhteiskunta on jatkuvassa muutostilassa. (Enström, Salminen & Tuukkanen, 2020).

5.3 Debbie Rohwer: Seurakuntamusikki yhteisön musiikkia vai yhteisömusiikkia?

Musiikkikasvatuksen tutkija Debbie Rohwer on keskittynyt tutkimustyössään muun muassa yhteisömusiikkiin ja erilaisilla taitotasoilla olevien musiikin oppimiseen. Debbie Rohwer (2010) on tutkinut seurakuntien kuorotoimintaan osallistumisen syitä. Haastatteluihin osallistui yhteensä 22 lounais-yhdysvaltalaisista kuorolaista, jotka edustivat kolmea eri protestanttista tunnustuskuntaa. Rohwer (2010) painottaa seurakuntien kuorotoiminnan olevan lähellä yhteisömusiikin toimintamalleja, sekä osallistumisen tavoitteiden olevan myös lähellä toisiaan. Yhteisömusiikkitoimintaan osallistumisen tavoitteet ovat yleensä musiikillisia ja sosiaalisia; osallistuja haluaa harrastaa ja oppia musiikkia, sekä tavata yhteisönsä jäseniä. Kuorolaisten tavoitteet osallistumiselleen olivat musiikillisten ja sosiaalisten tavoitteiden lisäksi myös hengellisiä. Kuorolaiset halusivat harjoittaa hengellisyyttä, muun muassa harjoitusten lomassa

tapahtuvien rukoushetkien myötä. Rohwer (2010) näkee vapaa-ajalla tapahtuvan yhteisömusiikkitoiminnan enemmänkin henkilökohtaisen kehityksen välineenä, kun taas seurakunnan musiikkitoiminnan enemmänkin palvelutehtävänä; kuorot toimivat jumalanpalvelusten musiikkivastuissa. Verrattaessa toimintaa koulujen musiikkitunteihin, haastateltavat kokivat olevansa kirkkokuorotoiminnassa enemmänkin yhteisön jäseniä, jotka pitävät huolta toisistaan. Myös harjoiteltu ohjelmisto oli erilaista ja oppimisympäristö oli rakenteellisesti rennompi. (Rohwer, 2010.)

Rohwer (2010) näkee kirkkokuoron ja muiden yhteisömusiikin toimintojen välillä mahdollisia rakenteellisia samanlaisuuksia. Osallistujien rekrytointi on sekä julkista, että henkilökohtaista; osallistuja saattaa lukea toiminnasta seurakunnan tiedotteesta, lehtimainoksesta tai muusta mediamuodosta, sekä häntä saatetaan myös kysyä henkilökohtaisesti mukaan toimintaan. Jos seurakunnassa tiedetään olevan musikaalisia, tai musiikista innostuneita jäseniä, voidaan heiltä kysyä kuoroon liittymisestä. Yhteisömusiikkitoiminnastakin voi kuulla esimerkiksi ystävän kautta, joka on jo mukana toiminnassa. (Rohwer, 2010.)

Rohwer (2010) mainitsee kirkkokuoro- ja yhteisömusiikkitoiminnalla olevan myös yhteisiä haasteita. Osallistujien musiikilliset taidot ovat eri tasoilla ja kaikkien musiikillisia tarpeita pyritään huomioimaan. Rohwer (2010) vertaa tätä haastetta koulun musiikin opetukseen, jonka puitteissa on yleensä mahdollisempaa jakaa oppilaita pienempiin ryhmiin taitotason mukaan. Arjen kiireiden takia kuorolaisten sitoutuminen musiikkitoimintaan on osoittautunut haasteeksi. Yhteisömusiikin ja seurakuntamusiikin ohjaajien kärsivällisyys ja pedagogiset taidot nousevat olennaisiksi tekijöiksi, jotta osallistujissa syntyy sitoutumishalua ja musiikin oppiminen mahdollistuu.

Seurakuntien erilaisuus korostuu musiikkitoiminnan eroissa. Esimerkiksi seurakunnan koko ja resurssit vaikuttavat musiikkitoiminnan järjestämiseen. Rohwer (2010) pohtii, että kirkkokuorot ja yhteisömusiikkikokoonpanot voisivat hyötyä yhteistyöstä, jossa yhteisiin haasteisiin mietittäisiin ratkaisua, sekä myös tehtäisiin yhdessä musiikkia laajemman yhteisön hyväksi (Rohwer, 2010). Myös Salminen (2016) mainitsee, että erityisesti pienempien seurakuntien kannattaa hyödyntää yhteistyötä muiden kulttuuritoimijoiden, kuten kuntien ja järjestöjen kanssa. Kanttorin musisointivastuu seurakuntien musiikkitoiminnassa vaihtelee myös seurakunnittain. Salminen näkee seurakuntalaisten osallistamisen toiminnan suunnitteluun ja järjestämiseen erityisen merkittävänä. (Salminen, 2016.)

6 Tulokset ja pohdinta

Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt vastata tutkimuskysymykseen: *mikä on seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen ja yhteisöllisyyden kokemuksiin?* Lähdekirjallisuus puoltaa tutkielman sosiokonstruktiivista näkökulmaa siten, että seurakunnissa tapahtuvalla yhteisöllisellä toiminnalla nähdään olevan positiivisia vaikutuksia musiikin oppimiseen kuin myös yhteisöllisyyden kokemuksiin. Seurakuntalaiset osallistuvat säännöllisesti musiikkitoimintaan niin säästään kuin kirkonpenkissä laulaen. Säestystoimintaan voi osallistua matalammallakin kynnyksellä. Seurakuntien musiikkitoiminnasta voidaan havaita sosiokonstruktiivisia työskentelytapoja, kuten ryhmäkokouksia, vastavuoroista opettamista ja osallistamista. Osallistujat päätyvät ratkaisemaan ongelmia yhdessä ja työskentely voi olla myös projektiluontoista, kuten esimerkiksi nuorilähtöisen konfirmaation suunnittelu ja toteutus. Musiikkiryhmien toimintatapoja on monenlaisia ja ne heijastavat myös osallistujien omia mieltymyksiä, eli ovat yhteisönsä näköisiä.

6.1 Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus musiikin oppimiseen

Seurakuntien musiikillinen toiminta tukee musiikillista oppimista mahdollistamalla musiikillisen osallisuuden. Seurakuntien musiikkikulttuurit ovat moninaisia, ja ne muotoutuvat myös aikakausille tyypillisten musiikillisten ilmiöiden mukana. Viime vuosikymmenien kasvava trendi näyttää olevan seurakuntalaisten osallisuuden lisääminen myös niissä seurakunnissa, joissa säästyksen on aiemmin hoitanut pääasiassa palkattu kanttori. Håkansson ja Söderman (2016) korostavat, että osallistava musiikkitoiminta vaikuttaa myönteisesti etenkin nuorten seurakuntalaisten musiikkiharrastuksiin.

Grönlund (2017) havainnoi nuorten olevan halukkaita osallistumaan vapaaehtoistoimintaan. Evankelis-luterilaisessa kirkossa tätä on huomioitu muun muassa nuorten leiri- ja kerhotoiminnassa. Grönlund (2017) mainitsee musiikkitoiminnan yhtenä nuorten vapaaehtoistoiminnoista, ja Poropudas (2017) kertoo nuorilähtöisen konfirmaation musiikillisesti osallistavasta luonteesta. Nuorisolähtöinen konfirmaatio toteuttaa Folkestadin (2006) mainitsemaa musiikin informaalia oppimista yhteisöjen musiikillisissa aktiviteeteissä, sekä sen työmenetelmät vastaavat Greenin (2006) kuvausta musiikin informaalista oppimisesta. Seurakuntien yhteislaulukulttuuri mahdollistaa myös ”rivijäsenen” säännöllisen musiikillisen toiminnan, jolla voidaan nähdä olevan vaikutuksia musiikin ymmärtämiseen ja oppimiseen.

Schippers ja Bartleetin (2013) määrittelemät yhdeksän yhteisömusiikin nimittäjää täytyvät seurakunnan musiikkiryhmien toiminnassa melkoisen kattavasti, vaikkakin vaihtelevin tavoin toimintamuodosta riippuen. Seurakunnista on muodostunut omanlaisiaan (1) infrastruktuureja ja (2) organisaatioita, joiden sisällä yhteisömusiikkitoiminta mahdollistuu. Seurakunnat (3) ”rekrytoivat” soittajia musiikkivastuisiin paljolti oman yhteisönsä sisältä, mutta osallistuminen musiikkitoimintaan voi olla myös väylä sisälle seurakuntayhteisöön. Tällä sisäisellä rekrytoinnilla löytynee yhteyttä Håkanssonin ja Södermanin (2016) havaintoihin seurakuntalaisten musiikkiharrastusten yleisyyteen. Myös (4) paikkatunne mahdollistuu kiintymisenä omaan jumalanpalvelusyhteisöön. Jumalanpalvelusyhteisöt voivat muodostua esimerkiksi erityismessujen ympärille. Musiikkitoiminta seurakuntayhteisössä toimii myös potentiaalisena alustana (5) sosiaaliselle sitoutumiselle, (6) tuelle ja verkostoitumiselle. Erityismessut ja nuorilähtöinen konfirmaatio toimivat esimerkkeinä (7) dynaamisista tavoista tehdä musiikkia ja musisoida. Viimeiset kaksi yhteisömusiikin nimittäjää, (8) sitouttava ja innostava pedagogiikka ja (9) yhteys kouluun, lienevät riippuvaisia seurakuntien toimintakulttuureista ja kontakteista.

6.2 Seurakuntien musiikkikulttuurien vaikutus yhteisöllisyyden kokemuksiin

Yhteisöllistä musiikkitoimintaa käsittelevä lähdekirjallisuus korosti osallisuuden merkitystä. Seurakunnat mahdollistavat osallistavaa musiikkitoimintaa oman jumalanpalvelusyhteisön keskellä, jonka taas nähtiin vahvistavan seurakuntalaisten yhteisöllisyyden kokemuksia. Rohwerin (2010) haastattelemat kuorolaiset kokivat kirkkokuorotoiminnan olevan yhteisön jäsenenä toimimista. Sari Murtonen (2016) mukaan yhteenkuuluvuutta hengellisen musiikin kautta on koettu eniten juurikin nuoruudessa, jolloin nuoret ovat eläneet seurakuntanuoruuttaan ja rippikouluikä. Nuoren aikuisen elämänvaiheessa musiikin rooli on muotoutunut enemmänkin yksilöllisen uskonnollisuuden, identiteetin ja spiritualiteetin tukemiseen. (Murtonen, 2016.) Erityismessujen, Kauneimpien Joululaulujen ja hengellisten konserttien suosio kertonee kuitenkin myös musiikin yhteisöllisestä merkityksestä nuorten aikuisten hengellisessä elämässä (Salminen, 2016; Moberg, 2018). Niin virsien kuin myös seurakuntien ja herätysliikkeiden omien laulukirjojen koettiin yhdistävän yhteisönsä jäseniä sosiaalisesti (Krank, 2012; Murtonen, 2016; Salminen 2016).

6.3 Musiikin yhteisöllisen oppimisen kehitysmahdollisuudet seurakunnissa

Tutkielman lähdekirjallisuus toteaa seurakuntien musiikkikulttuurien monipuolistuneen ja muuttuneen yhteisökeskeisempään ja osallistavampaan suuntaan. Tuloksista on myös havaittavissa tekijöitä, joiden avulla olisi mahdollista kehittää ja tukea musiikin yhteisöllistä oppimista seurakunnassa. Håkansson ja Söderman (2016) mainitsivat seurakuntanuorten olevan aktiivisimpia musiikin harrastajia. Grönlundin (2017) korostamaa nuorten halukkuutta vapaaehtoistoimintaan voisi hyvinkin kanavoida musiikkitoimintaan. Varhainen osallistaminen musiikkitoimintaan voisi toimia rohkaisevana kasvualustana myös vapaaehtoistoiminnalle musiikkivastuissa aikuisiällä. Uusimuotoiset populaarimusiikkia hyödyntävät jumalanpalvelukset tarvitsevat muusikoita, jolloin etenkin musiikkia harrastaville ja ammatikseenkin tekeville nuorille aikuisille on kysyntää myös evankelis-luterilaisten messujen musiikkivastuissa. Aktiivinen osallistuminen seurakunnan musiikkitoimintaan lisäisi seurakuntalaisten musiikillista osaamista.

Pohjanoro toi myös esille kanttoreiden jatkokoulutustarpeen. Kanttorikoulutustoimikunnan laatiman kanttorin työn osaamisen malli sisältää viisi kokonaisuutta: (1) musiikillinen osaaminen, (2) pedagoginen osaaminen, (3) teologinen ja liturginen osaaminen, (4) yhteistyötaidot sekä (5) organisoimis- ja johtamistaidot. (Pohjanoro, 2010). Yhteisömuusikon koulutus voinee tarjota syventävää osaamista ainakin merkittävään osaan näistä osaamisen kokonaisuuksista.

Häyrynen (2019) vetosi yhteisömusiikin ja yhteisömuusikkojen tarpeeseen jokaisen ihmisen potentiaalisten musiikkitaitojen puolesta. Samaisia ajatuksia on esillä myös Ava Nummisen (2013) tekstissä *Musiikkipedagogin käsikirjassa*. Hän ehdottaa, että musiikkiopistojen päätavoitteena voisi olla tulevaisuudessa musiikin myönteisten vaikutusten moninkertaistaminen kaikkien kansalaisten keskuudessa. Nummisen mukaan musiikki saisi olla ”toinen tekeminen”, eli jotain mitä ihminen tekisi ammatista tai elämäntilanteesta riippumatta. Esimerkkinä hän mainitsee hoitoalan ammattilaiset, jotka voisivat musisoida työssään vanhusten tai lasten kanssa. (Numminen, 2013).

Näen yhteisömuusikoilla olevan potentiaalia edistämään tämän näkemyksen toteutumista. Todennäköisesti useissa yhteisöissä on jäseniä, jotka ovat harrastaneet musiikkia jossain elämänvaiheessa. Yhteisömuusikon tehtävänä voisi olla myös löytää yhteisöstä näitä yksilöitä, jotka voisivat toimia jatkossa oman yhteisönsä ”musiikkiagentteina”. Seurakuntien

musiikkikulttuurit toteuttavat tätä musiikin keskeistä asemaa yhteisön keskuudessa jo joltain osin, mutta näen niissä myös kehitettävää. Seurakunnat voisivat esimerkiksi järjestää säännöllisesti matalan kynnyksen työpajoja ja projekteja yhteisömusiikin keinoin. Osallistava ryhmätyöskentely vahvistaisi yhteisöllisyyden kokemuksia ja hyvinvointia.

6.4 Yhteisöllisen musiikin oppimisen soveltaminen koulun toimintakulttuuriin

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2016) käsittelee koulua oppivana yhteisönä. POPS:n arvoperustaan kuuluu muun muassa oppilaan kokemus itsestään osallisena, yhdessä muiden kanssa yhteisönsä toimintaa ja hyvinvointia rakentavana jäsenenä. Yhdessä tekeminen ja kokemukset osallisuudesta toimivat oppimista ja yhteisöllisyyttä vahvistavina tekijöinä. Perusopetuksen tehtävänä on tukea myös oppilaan omaa kulttuuri-identiteettiä, sekä kasvattaa oppilasta aktiiviseksi toimijaksi myös omassa kulttuurissaan ja yhteisössään. Kulttuurien moninainen huomioiminen perusopetuksessa, yli kieli-, kulttuuri-, uskonto- ja katsomusrajojen, nähdään vahvistavan yhteisöllisyyttä. (OPH, 2016.)

Mikä rooli musiikin oppiaineella on POPS:n osallisuuden ja yhteisöllisyyden tavoitteiden osalta? Hanna M. Nikkasen (2014) tapaustutkimus musiikkiesityksistä ja juhlista koulun toimintakulttuurin rakentajina osoittaa oppilaiden olevan kykeneviä osallistumaan juhlien valmisteluun jo aikaisessa valmisteluvaiheessa. Oppilaiden laajempi osallistaminen on lisännyt yhteisöllisyyden ja koulutoiminnan merkityksellisyyden kokemuksia. (Nikkanen, 2014.) Poropudaksen (2017) esittelemä nuorilähtöinen konfirmaation suunnittelu on myös pätevä esimerkki opettajan tai ohjaajan mahdollisuuksista tarjota osallistujille onnistumisen kokemuksia vastuutehtävissä. Kun yhteisön jäsenet pääsevät osallistumaan toimintaan jo suunnitteluvaiheesta lähtien, tulee toimintakulttuurista myös enemmän yhteisönsä näköinen.

6.5 Kritiikkiä ja jatkotutkimuksen aiheita

Tässä tutkielmassa esittelin seurakuntien musiikkitoimintaa, joka on sisällöltään pääosin uskonnollista. Toisaalta koulujen toimintakulttuureissa, etenkin juhla-kulttuurissa, on havaittavissa uskonnollisten teemojen vähenemistä. Tiedostan tutkijana valinneeni aiheen, joka on lähellä omaa arkeani. Tutkijan jokapäiväiseen elämään ja ajatteluun liittyvä tutkimusaihe voi kuitenkin pitää työskentelyn mielenkiintoisena, vaikkakin se voi haastaa tutkijalta vaadittavaa, sekä menetelmällistä että kielellistä objektiivisuutta. (Hirsijärvi, Remes &

Sajavaara, 2010). Tavoitteenani on ollut löytää seurakuntien musiikkikulttuurien vahvuuksia, joista voisin hyötyä omassa opetustyössäni. Samalla olen tutustunut yhteisömusiikin myönteisiin vaikutuksiin. Tutkimusaineisto puoltaa myös sitä, että koulumaailmassa on toteutettu yhä kasvavissa määrin osallistavaa ja yhteisöllisyyden kokemuksia vahvistavaa toimintaa.

Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt välttämään kannanottoja hengellisyyden ja henkisyyden näkymiseen koulumaailmassa, sekä pitämään musiikin oppimisen ja yhteisöllisyyden keskiössä. Liesl Van der Merwe ja John Habron (2015) ovat artikkelissaan tarjonneet mallia henkisyyden (spirituality) käsittelyyn musiikkikasvatuksen tutkimuksessa sekä musiikinopetuksessa. Mainittakoon, että Van der Merwen ja Habronin (2015) kannanotto puhuu henkisyydestä yleisellä tasolla, vaikkakin useat heidän käyttämistään lähteistä sisältävät myös uskonnollisen, eli hengellisen kokemuksen käsittelyä. He toteavat artikkelissaan henkisyyden olevan osa kokonaisvaltaista ihmisen kokemusta ja hyvinvointia, eikä sitä näin ollen voitaisi erottaa ihmisyydestä. Tällöin opettajan olisi hyvä pohtia, miten henkisyyden tiedostaminen musiikillisissa kokemuksissa voisi tukea musiikin oppimista. (Van der Merve & Habron, 2015.) Tämä olisi myös mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde.

Tutkielmani aiheeseen oli haastavaa löytää runsaasti lähdemateriaalia. Rohwerin (2010) kuoroaastattelun otanta oli suhteellisen pieni, mutta siinä esiintyi kuitenkin johdonmukaisia kokemuksia. Suomalaisten seurakuntien musiikkikulttuureista on myös tarjolla suppeasti sellaista lähdemateriaalia, joka kelpaisi tutkielmaan. Pyrin valitsemaan vain teoksia, jotka on kirjoitettu tutkimus- tai raportointitavoitteista käsin. Kirkon tutkimuskeskukselta ja Diakonia-ammattikorkeakoululta löytyi tähän tarkoitukseen sopivinta materiaalia. Musiikkikasvatuksen tutkimuskentältä oli pulmallisinta löytää suomalaista aineistoa, vaikkakin löysin useita hengellistä musiikkia käsitteleviä graduja. Tälle aihepiirille olisi siis tarvetta musiikkikasvatukselliselle jatkotutkimukselle. Marcus Moberg (2018) on käsitellyt hengellistä populaarimusiikkia lähinnä uskontotieteiden osalta. Yksi selkeästi aiheeni koskevista tutkimuksista löytyi kuitenkin suomalaisesta FJME:sta, vaikkakin Håkansson ja Södermanin (2016) artikkeli käsitteli ruotsalaisia seurakuntia.

Jälkmodernin murroksen myötä on muodostunut uusia yhteisöllisyyden muotoja. Tietoverkoissa toimivat virtuaaliset yhteisöt ovat vähentäneet yhteisöjen paikallisen ja alueellisen sidoksen merkitystä, mutta samalla yhteisöllisyyden merkitys on sinänsä

korostunut. (Antikainen, Rinne & Koski, 2000.) Myös seurakunnat ovat kokemusteni mukaan aktivoituneet muun muassa sosiaalisessa mediassa, viimeistään koronaepidemian myötä. Olen havainnut seurakuntien pääasiallisen verkkosisällön olevan tapahtumista tiedottamista ja verkkojumalanpalveluksia ja -pyhäkouluja. Tähän liittyvää tutkimusta yhteisöllisyyden kokemuksista haluaisin lukea joskus tulevaisuudessa, myös musiikkikasvattajan näkökulmasta.

Lähteet

- Ahonen, K. (2004). *Johdatus musiikin oppimiseen*. Tampere: Tammer-Paino.
- Antikainen, A., Rinne, R., & Koski, L. (2000). *Kasvatustieteologia*. Helsinki: WSOY.
- Arkkila, R., & Niemelä, M. (2017). *Elävän veden virrat: Suomen evankelinen herätysliike sivuvirtoineen*. Helsinki: Sley-media.
- Elliott, D. (2012). Commentary: Music in the community. Teoksessa G. E. McPherson & G. F. Welch (toim.), *The Oxford Handbook of Music Education vol. 2*, (s. 99–103). New York: Oxford University Press.
- Enström, K., Salminen V-M., & Tuukkanen, T. (2020). Kanttori – seurakunnan musiikin moniosaaja. Teoksessa V-M. Salminen, J. Hannikainen & K. Huhtanen (toim.), *Kirkon muusikko arjessa ja pyhässä*. (s. 71–114). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Folkestad, G. (2006). Formal and informal learning situations or practices vs formal and informal ways of learning. *British Journal of Music Education*, 23(2), 134–145.
- Green, L. (2006). Popular music education in and for itself, and for 'other' music: Current research in the classroom. *International Journal of Music Education*, 24(2), 101–118.
- Grönlund, H. (2017) Nuoret vapaaehtoisina kirkossa ja yhteiskunnassa. Teoksessa J. Kokkonen (toim.), *Tehdään ihmeitä! Osallisuus, vapaaehtoisuus, jäsenyys ja hengellisyys isostoiminnassa*. (s. 107–124). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu
- Hirvijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. (15. uud. p.). Helsinki: Tammi.
- Håkansson, P., & Söderman, J. (2016). The non-denominational church as fertile soil: Musical enculturation and interests to play musical instruments. *The Finnish Journal of Music Education*, 19(2), 17–29. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Häyrynen, T. (2019). Onko kaikilla ihmisillä tasa-arvoinen mahdollisuus taiteen kokemiseen? Miksi juuri nyt tarvitaan yhteisömuusikoita? Teoksessa L. Pantsu & N. Nyqvist (toim.), *Yhteisömuusikko: hyvinvoinnin tuoja elämän eri vaiheissa*. (s. 13–20). Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Juntunen, M-L. (2009). Musiikki, liike ja kehollinen kokemus. Teoksessa J. Louhivuori, P. Paananen, M. Fredrikson & L. Väkevä (toim.), *Musiikkikasvatus: Näkökulmia kasvatukseen, opetukseen ja tutkimukseen*. Jyväskylä: Suomen musiikkikasvatusseura FiSME.
- Kauppila, R. (2007). *Ihmisen tapa oppia*. Juva: PS-kustannus.

- Koopman, C. (2007). Community music as music education: On the educational potential of community music. *International Journal of Music Education*, 25(2), 151–163.
- Krank, O. (2012). Uusheräyksen musiikkikulttuurin kehittyminen. Teoksessa K. Silvola (toim.), *Perinne ja uudistus: Uusheräys eilen, tänään, huomenna.* (s. 84–92). Kurikka: Uusheräys.
- Loewe, J. A. (2013). Why do Lutherans sing? Lutherans, music, and the gospel in the first century of the reformation. *Church History*, 82(1), 68–89. doi:10.1017/S0009640712002521
- Moberg, M. (2018). Popular music divine services in the Evangelical Lutheran Church of Finland: Concept, rationale, and participants. *Journal of Religion and popular culture*, 30(1), 35–48.
- Murtonen, S. (2016). Hengellinen musiikki uskonnollisuuden yhteisöllisten muotojen rakentumisessa nuoren aikuisen elämässä. Teoksessa M. Hytönen, K. Ketola V-M. Salminen, J. Sohlberg & L. Sorsa (toim.), *Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko.* (ss .144–170). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Nikkanen, H. (2014). *Musiikkiesitykset ja juhlat koulun toimintakulttuurin rakentajina.* Helsinki: Studia Musica 60.
- Numminen, A. (2013). Riittävän hyvät musiikkitaidot? Teoksessa P. Jordan-Kilkki, E. Kauppinen, & E. Korolainen-Viitasalo (toim.) *Musiikkipedagogin käsikirja: Vuorovaikutus ja kohtaaminen musiikinopetuksessa.* Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus. (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* (4. p.). Määräykset ja ohjeet 2014: 96. Haettu osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Pantsu, L. (2019). Johdanto. Teoksessa L. Pantsu & N. Nyqvist (toim.), *Yhteisömusikko: hyvinvoinnin tuoja elämän eri vaiheissa.* (s. 9–12). Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu
- Pohjanoro, U. (2010). *Näkökulmia seurakuntien musiikkitoimintaan: Kanttorien kokemuksia ja tulevaisuusnäkyä.* Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Poropudas, S. (2017). Isoja ihmeitä konfirmaatiossa. Teoksessa J. Kokkonen (toim.), *Tehdään ihmeitä! Osallisuus, vapaaehtoisuus, jäsenyys ja hengellisyys isostoiminnassa.* (s. 205–210). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu

- Rohwer, D. (2010). Church musicians' participation perceptions: Applications to community music. *Research and Issues in Music Education*, 8(1), 1–9. University of St. Thomas.
- Salminen, V.-M. (2016). Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä. Teoksessa K. Ketola, M. Hytönen, V.-M. Salminen, J. Sohlberg & L. Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. (s. 88–109). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Schipper, H., & Bartleet, B. (2013). The nine domains of community music: Exploring the crossroads of formal and informal music education. *International Journal of Music Education* 31(4), 454–471.
- Siljander, P. (2014). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen: peruskäsitteet ja pääsuuntauukset*. [Uud. p.]. Tampere: Vastapaino.
- Siljander, V. (2012). Miten Kalajoen Kristillinen Opisto voi parhaiten auttaa Uusheräyksen juurtumista kansan voimavaraksi? Teoksessa K. Silvola (toim.), *Perinne ja uudistus: Uusheräys eilen, tänään, huomenna*. (s. 220–226). Kurikka: Uusheräys.
- Säljö, R. (2001). *Oppimiskäytännöt: Sosiokulttuurinen näkökulma*. Helsinki: WSOY.
- Toivio, H. (2004). *Voiko sen sanoa toisinkin? Uusimuotoisten jumalanpalvelusten merkitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämässä 1966–1999*. Helsinki: Suomen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Väkevä, L. (2013). Informaali oppiminen, musiikin opetus ja populaarimusiikin pedagogiikka. Teoksessa M.-L. Juntunen, H. M. Nikkanen & H. Westerlund (toim.), *Musiikkikasvattaja: Kohti reflektiivistä käytäntöä*. (s. 93–104). Jyväskylä: PS-kustannus.